TARIXIY-MADANIY MEROSNI RAQAMLI MUHITDA TADQIQ ETISH VA TAQDIM ETISHDA RAQAMLI MULOQOTNING DEONTOLOGIK ASOSLARI

Kurbanbayeva Mukaddas Kozibayevna,
Toshkent gumanitar fanlar universiteti katta o‘qituvchisi,
Guliston davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
https://orcid.org/0009-0005-7245-273X
qurbanbayevamuqaddas9@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda O‘zbekistondagi tarixiy-madaniy meros obyektlarini tadqiq etish va keng jamoatchilikka yetkazishda tarix, san’atshunoslik hamda raqamli kommunikatsiya imkoniyatlarining o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi. Tarixiy yodgorliklarni raqamlashtirish jarayonida raqamli muloqotning o‘rni, tarixiy axborotni to‘g‘ri, ilmiy asoslangan va mas’uliyatli tarzda taqdim etish zarurati asoslanadi. Shuningdek, raqamli muhitda tarixiy-madaniy merosga oid axborot bilan ishlashda haqqoniylik, manbaga hurmat, tarixiy kontekstni saqlash, madaniy qadriyatlarga hurmat va axborot mas’uliyati kabi deontologik tamoyillarning ahamiyati ochib beriladi. Tarixiy va san’atshunoslik tadqiqotlarini raqamli muloqot bilan uyg‘unlashtirish orqali tarixiy merosni yosh avlodga yetkazishning pedagogik imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: tarixiy-madaniy meros, tarix, san’atshunoslik, raqamli muhit, raqamli muloqot, raqamli kommunikatsiya, pedagogik deontologiya, axborot madaniyati, tarixiy xotira, raqamlashtirish.

Kirish

O‘zbekiston hududi qadimdan turli sivilizatsiyalar chorrahasi bo‘lib, unda moddiy va nomoddiy madaniy merosning noyob namunalari shakllangan. Tarixiy shaharlar, me’moriy obidalar, arxeologik yodgorliklar, qadimiy qo‘lyozmalar, amaliy san’at namunalari va boshqa madaniy boyliklar xalqimizning tarixiy xotirasi va ma’naviy merosining muhim tarkibiy qismidir.

Bunday merosni tadqiq etish tarix va san’atshunoslik fanlarining o‘zaro hamkorligini talab qiladi. Tarixiy yondashuv orqali yodgorlikning yaratilish davri, tarixiy sharoiti va jamiyat hayotidagi o‘rni aniqlansa, san’atshunoslik yondashuvi uning me’moriy, badiiy-estetik va ramziy xususiyatlarini ochib beradi.

Bugungi raqamli transformatsiya sharoitida esa ushbu ikki yo‘nalishning ilmiy natijalarini raqamli muhitga olib kirish va keng auditoriyaga yetkazish imkoniyati kengaymoqda. Raqamli arxivlar, elektron ma’lumotlar bazalari, 3D modellashtirish, virtual ekskursiyalar, multimedia materiallari va ijtimoiy tarmoqlar tarixiy-madaniy meros haqidagi ma’lumotlarni tezkor tarqatish imkonini bermoqda. Shu jarayonda

raqamli muloqot alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki tarixiy meros haqidagi ma’lumotni raqamlashtirish bir masala bo‘lsa, uni raqamli muhitda insonlarga qanday yetkazish ikkinchi, yanada mas’uliyatli masaladir.

Asosiy qism

Raqamli muloqot tushunchasi tarixiy-madaniy merosni o‘rganish nuqtayi nazaridan tarixchi, san’atshunos, pedagog, tadqiqotchi va jamoatchilik o‘rtasidagi axborot almashinuvining zamonaviy shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda tarixiy obyekt haqidagi ilmiy ma’lumot faqat ilmiy maqola yoki monografiya shaklida emas, balki elektron maqola, videorolik, infografika, virtual ekskursiya, raqamli katalog, podkast va ijtimoiy tarmoqdagi axborot materiali shaklida ham tarqatilmoqda. Demak, raqamli muloqot tarixiy-madaniy merosni “tadqiq etish – talqin qilish – raqamlashtirish – taqdim etish – jamoatchilik bilan muloqot qilish” jarayonlarini o‘zaro bog‘lovchi vositaga aylanmoqda.

Biroq raqamli muloqotning tezkorligi ayrim xavflarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, tarixiy faktning manbasini ko‘rsatmaslik, tarixiy voqea yoki shaxs haqida tekshirilmagan ma’lumotni tarqatish, yodgorlikning asl mazmunini soddalashtirib yuborish yoki tarixiy obyektning faqat tashqi ko‘rinishini namoyish etib, uning tarixiy kontekstini e’tibordan chetda qoldirish mumkin. Shu sababli tarixiy-madaniy merosni raqamli muhitda taqdim etishda raqamli muloqotning deontologik asoslariga rioya qilish zarur.

Birinchi tamoyil – ilmiy haqqoniylik. Raqamli platformada berilayotgan tarixiy ma’lumot ishonchli manbalarga asoslanishi va imkon qadar uning manbasi ko‘rsatilishi kerak.

Ikkinchi tamoyil – tarixiy kontekstni saqlash. Yodgorlik haqidagi ma’lumotni faqat uning tashqi ko‘rinishi bilan cheklab qo‘ymasdan, uning yaratilish davri, vazifasi va tarixiy-madaniy ahamiyatini ham tushuntirish lozim.

Uchinchi tamoyil – manbaga hurmat. Tarixchi, san’atshunos yoki boshqa tadqiqotchining ilmiy fikridan foydalanilganda uning muallifligi va manbasi ko‘rsatilishi raqamli ilmiy muloqot madaniyatining muhim talabidir.

To‘rtinchi tamoyil – axborot mas’uliyati. Raqamli muloqotda har qanday ma’lumot juda qisqa vaqt ichida katta auditoriyaga yetib borishi mumkin. Shuning uchun tarixiy ma’lumotni tekshirmasdan tarqatishdan saqlanish zarur.

Beshinchi tamoyil – madaniy merosga hurmat. Tarixiy obidalarni raqamli muhitda namoyish etishda ularning xalqning tarixiy xotirasi va madaniy o‘zligidagi o‘rnini hisobga olish lozim.

O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonunida madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, ularni o‘rganish, davlat hisobiga olish va ulardan foydalanish bilan bog‘liq huquqiy asoslar belgilangan [1]. Mazkur huquqiy yondashuv tarixiy-madaniy meros bilan ishlashda mas’uliyatli munosabat zarurligini ko‘rsatadi.

Bugungi kunda madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish imkoniyatlarining kengayishi ushbu masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Tarixiy obyektlarning elektron bazaga kiritilishi, 3D modellarining yaratilishi va virtual ekskursiyalarning ishlab chiqilishi tarixiy merosni yangi kommunikativ muhitga olib kirish imkonini bermoqda.

Ammo raqamli model yoki virtual ekskursiya tarixiy obyektning o‘zini to‘liq almashtirmaydi. U tarixiy-madaniy obyekt haqidagi bilimni saqlash, o‘rganish va keng auditoriyaga yetkazish vositasi hisoblanadi. Shuning uchun raqamli taqdimotning mazmuni ilmiy va pedagogik jihatdan puxta ishlab chiqilishi zarur.

Mazkur jarayonda bo‘lajak pedagoglarning raqamli muloqot madaniyati ham muhim ahamiyatga ega. Chunki tarixiy-madaniy meros haqidagi bilimlarning yosh avlodga yetkazilishida o‘qituvchi asosiy kommunikatorlardan biri hisoblanadi. Pedagog raqamli platformalarda tarixiy materiallarni tanlash, tekshirish, tahlil qilish va o‘quvchilarga tushunarli shaklda taqdim etish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi kerak.

Oldingi tadqiqotlarimizda ham raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak avlodni tarbiyalashning deontologik va kommunikativ asoslari masalasiga e’tibor qaratilgan [6]. Ushbu yondashuvni tarixiy-madaniy merosni raqamli muhitda targ‘ib etish jarayoniga tatbiq etish mumkin. Chunki raqamli texnologiyadan foydalanishning o‘zi yetarli emas; undan qanday maqsadda, qanday mazmunda va qanday mas’uliyat bilan foydalanish masalasi ham muhimdir.

Shuningdek, pedagogik deontologiyaning falsafiy-nazariy asoslari kasbiy burch, mas’uliyat va axloqiy me’yorlarni anglash bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu tamoyillar raqamli kommunikatsiya jarayonida ham o‘z ahamiyatini saqlab qoladi [5].

Shu asosda tarixiy-madaniy merosni raqamli muhitda taqdim etishda quyidagi kommunikativ modelni taklif etish mumkin:

Tarixiy manba → ilmiy tahlil → san’atshunoslik talqini → raqamlashtirish → deontologik ekspertiza → raqamli muloqot → jamoatchilikka taqdim etish.

Mazkur modelning o‘ziga xos jihati shundaki, raqamli kontent jamoatchilikka yetkazilishidan oldin uning ilmiyligi, manbaga asoslanganligi, tarixiy konteksti va axloqiy jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Natijada tarixiy-madaniy merosni raqamli muhitda taqdim etish oddiy axborot tarqatish jarayonidan ilmiy, kommunikativ va deontologik jarayonga aylanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistondagi tarixiy-madaniy merosni zamonaviy sharoitda tadqiq etish va keng jamoatchilikka yetkazish tarix, san’atshunoslik va raqamli kommunikatsiyaning o‘zaro hamkorligini talab etadi. Raqamli texnologiyalar tarixiy obyektlarni saqlash, modellashtirish va namoyish etish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Biroq raqamlashtirish jarayonining samaradorligi faqat texnik imkoniyatlar bilan belgilanmaydi. Tarixiy ma’lumotni raqamli muhitda qanday taqdim etish, manbaga qanday munosabatda bo‘lish, tarixiy kontekstni qanday saqlash va auditoriya bilan qanday muloqot qilish masalalari ham muhimdir.

Shu nuqtayi nazardan, raqamli muloqotning deontologik asoslari tarixiy-madaniy merosni zamonaviy kommunikatsiya vositalari orqali targ‘ib etishning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy haqqoniylik, manbaga hurmat, axborot mas’uliyati, tarixiy kontekstni saqlash va madaniy qadriyatlarga hurmat kabi tamoyillar tarixiy merosning raqamli makonda to‘g‘ri va mas’uliyatli talqin qilinishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, bo‘lajak pedagoglarda raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish jarayonida tarixiy-madaniy merosdan foydalanish ularda nafaqat tarixiy tafakkurni, balki axborotga mas’uliyatli munosabat va kasbiy-deontologik madaniyatni ham rivojlantiradi. Shu jihatdan tarixiy merosni raqamli muloqot vositasida yosh avlodga yetkazish pedagogik ta’limning mazmunini boyituvchi istiqbolli yo‘nalishlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida. 269-II-son, 30.08.2001. LexUZ – 269-II-son
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishga oid ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida. 265-son, 30.03.2019. LexUZ – 265-son
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasida ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida. 659-son, 20.10.2025. LexUZ – 659-son
4. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Madaniy meros sohasidagi davlat boshqaruvi tizimi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston

Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida. O‘RQ-1160-son, 23.07.2026. LexUZ – O‘RQ-1160

5. Kurbanbayeva M. Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik deontologiyaning falsafiy-nazariy asoslari // Tamaddun nuri jurnali. – 2025. – 9 (72). – B. 388–390.
6. Kurbanbayeva M.K. Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak avlodni tarbiyalashning deontologik va kommunikativ asoslari // Science Time. – 2025. – Vol. 3, №4. – B. 132–136.
7. Kurbanbayeva M.K. Bo‘lajak o‘qituvchining raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion modeli // Science Time. – 2025. – Vol. 3, №5. – B. 183–189.